

BIROn - Birkbeck Institutional Research Online

Aksoy, Yunus (2010) Yeni Şeyler Söyleme Zamanı. Sarı Siyah , pp. 16-18.

Downloaded from: <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/53093/>

Usage Guidelines:

Please refer to usage guidelines at <https://eprints.bbk.ac.uk/policies.html> or alternatively contact lib-eprints@bbk.ac.uk.

YATIRIM

şeyler söyleme zamanı

DÜNBUGÜNGELECEK

Yazı Yunus Aksoy '87 (*)

2008 Eylül ayında yatırım bankası Lehman Brothers'ın batmasına izin verilmesiyle küresel bir finansal/reel deprem başladı. Ekonomi modellerinden politikalarına, pek çok şeyin sorgulandığı ve hızla değiştiği tarihi bir dönemden geçiyoruz. Krizin nedenlerini daha iyi anlamak, daha da önemlisi geleceği doğru kurgulamak için kısa geçmişe bakmak yararlı olacaktır.

20. Yüzyıl Başlarken

"....Siyasi ve etik anlamda gözlediğimiz ilerleme fiziki alanda da kendini gösteriyor. Harika keşif ve icatlar - buharlı makineler, telgraf, telefon, telsiz telgraf ve yüzlerce başkası - birbirinden uzak milletleri bir araya getirirken ve bir dünya birliğinin oluşumunu mümkün kılıyorlar.", diyordu Ohio'lu tarihçi Philip Van Ness Myers üniversite ve liseler için hazırladığı tarih kitabının gözden geçirilmiş baskısını sonlandırırken. [Van Ness Myers, P., (1906), General History, Ginn and Company, Boston, gözden geçirilmiş yeni baskı, 779 sayfa]. Dünyamız 20. yüzyıl başında üretim faktörlerinin (emek, sermaye ve teknolojinin) ve ticaretin, günümüz de dahil olmak üzere, belki de en serbest olduğu dönemi yaşıyordu.

Bu iyimser sözlerden sadece sekiz yıl sonra dünyamız, milyonlarca insanın yaşamını kaybedeceği, yoksulluğun, sefaletin herkesi etkileyeceği uzun dünya savaşları ve ekonomik

krizler dönemine adımını atacaktı. Amerika ve Avrupa'yı derinden sarsacak ekonomik "Büyük Buhran" (1929) faşizmin yolunu açacaktı. II. Dünya Savaşı ve akıl almaz insanlık suçları, insanlık hafızasının utanç duvarına kanla yazılacaktı. 1945 yılına gelindiğinde, insan eliyle yaratılan faciaların tekrarlanmaması için Batı dünyasında siyasi ve özellikle iktisadi tercihler yeniden değerlendirilecekti. Sorunların kaynağının ekonomi olduğunu düşünen Batılı devlet adamları, en somut örnekleri Avrupa Birliği, küresel sermaye ve ürün akışını düzenleyen kurumlar, (IMF, Dünya Bankası, WTO vb.) ve sosyal adaleti gerçekleştirmek amaçlı çeşitli ülkelerde oluşturulan refah devleti olmak üzere çeşitli kurumsal değişimleri gerçekleştireceklerdi.

Neoliberal Dönem

1970'li yılların sonuna kadar ekonomi yapılanmasında, ekonomik krizlerden çıkışta mali ve parasal önemlerin alınmasında devletin öncü rolü üstlenmesi konusunda akademisyenler ve ekonomi politikası uygulayıcıları uzlaştılar. İktisatçı J. Maynard Keynes'in "Büyük Buhran" döneminde çerçevesini çizdiği ekonomi politikaları yaygın olarak uygulandı. 1970'lerin sonundan itibaren ise, kaynakların etkin dağılımına ancak piyasalar, ekonomik sorunlarının çözümüne ancak rasyonel birey ve şirketler yoluyla ulaşılabileceği düşüncesi hakim olmaya başladı. Adam Smith'in yüzyıllarca önce

(*) Dr., Birbeck Londra Üniversitesi'nde İktisat Öğretim Üyesi

ortaya attığı, R. Lucas, E. Prescott, E. Fama gibi son dönem akademik iktisatçıların öncülüğünde çerçevesi oluşan yeni paradigmayı, ABD'de R. Reagan, İngiltere'de M. Thatcher siyasi olarak sahiplendi. Devleti sorunların temeli olarak gören, piyasaları, birey (tüketici) ve şirketleri (üretici) ve finansal kurumları (aracı) ön plana alan bu son döneme kısaca neoliberal dönem diyebiliriz.

Fama'nın ortaya attığı etkin piyasa hipotezine göre sonsuz sayıda alıcı ve satıcının aktif olduğu bir ortamda herhangi bir malın veya finansal servisin fiyatı gerekli bütün bilgileri içerecektir. Doğru fiyatın oluşması için gerekli olan serbest alış-satış şartlarının oluşturulmasıdır. Üreticiler ihracat yoluyla ülke riskini diğer ülkelerle paylaşacak ve mal fiyatlarını ülkeler arası eşitleyecek, sermaye, getirisi yüksek ülkelere akarak reel kazançları ülke çaplı eşitleyecek dağıtacak, ülke veya birey bazında irrasyonel yatırım, harcama, tassarruf eğilimleri piyasalar aracılığı ile cezalandırılacaktır.

Küresel kriz öncesinde tepe noktasına ulaşan neoliberal ekonomi politikaları küresel ölçekte yavaş yavaş uygulamaya konuldu. Buna göre sermaye ve malların önündeki kurumsal engeller kaldırıldı; devletin ekonomideki rolü özelleştirmeler ve yasa değişiklikleri ile azaltıldı; ekonomi politikalarında ağırlık tartışmasız olarak adem-i merkezîyetçiliğe kaydı. Emek piyasalarına serbestlik söylemi ile sendikaların

gücü kırıldı. Uluslararası ticaret ve sermaye piyasalarının önündeki engellerin hemen hemen tamamen ortadan kalkmasıyla küreselleşme söylemi gündeme oturdu. Sadece işgücü piyasalarına göç yolları kapalı kaldı; sadece emek "risk"ini dağıtmadı. Devlet temelde gözlemci ve rekabeti düzenleyici rol üstlenmeye başladı; merkez bankaları temelde enflasyonu stabilize etmeye odaklandı.

Enflasyonun dünyanın her yanında düşme eğilimine girmesi ve ülke bazlı büyümenin, keyfe keder bir iki aksaklık dışında (Güneydoğu Asya krizi 1997, Rusya'nın iflası 1998, Arjantin'in iflası 2001), sürekli pozitifte kalması pekçok iktisatçı ve politikacı tarafından 'tarihin sonu' olarak değerlendirildi. Her türlü varlık fiyatı 1990'lı yılların sonundan itibaren yükselen bir ivmeyle artmaya başladı. Türev piyasaları aracılığı ile finansal yatırımcılar akla hayale gelmeyecek kazançlar elde ettiler. Herşey güllük güllüştü.

Ve Lehman Brothers Batıyor

2008 Eylül ayında yatırım bankası Lehman Brothers'ın batmasına izin verilmesiyle küresel bir finansal/reel deprem başladı. Ardı ardına batma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bankalar, yatırım, sigorta şirketleri, başta ABD, İngiltere ve çeşitli AB ülkeleri tarafından devletleştirilmeye başlandı; mali politikalar aracılığı ile kamu harcamaları patlama yaşadı; para politikaları politika aracı olan kısa dönemli faizleri neredeyse

sıfıra indirdi ve parasal genişleme sürecine girildi. Bazı yorumcular kapitalizmin ölümden döndüğünü söylemeye başladılar; 30 yıldır uygulanan neoliberal politika reçeteleri bir anda tersine döndü; J.M. Keynes yeniden başta edildi. Dünyanın bir çok gelişmiş ülkesi, bu yazının yazıldığı Nisan 2010 itibarı ile aşırı yükselen kamu borçlarını ve borcu çevirmek için çok önemli bir kriter olan reel faizlerin yükselişini önlemek için 'mali disiplin' uygulamaya hazırlanıyorlar. İktisatçı Willem Buiter'in deyişiyle finans piyasalarının kayıpları Batı ülkelerinde topluma mal edilerek sosyalize edilmeye başlanıyor, eğitimden, sağlıktan, altyapı yatırımlarından kısılarak. Tarihin ilginç bir dönemindeyiz nereden bakılırsa bakılsın.

Krizin nedenleri tek değil elbette. Neoliberal söyleme eleştirel bakan bazı makroiktisatçılar oluşan dengesizlikleri önceden farketmişler ve uyarılarını yapmaya çalışmışlardı. Japonya'nın 1990'ların başından itibaren yaşadığı durgunluk ve deflasyon, ve buna tepki olarak Japon Merkez Bankası'nın aşırı parasal genişlemesi ve buna bağlı yüzde "sıfır" faiz politikası "carry trade" aracılığı ile dünya ölçeğinde olağanüstü miktarda finansal likidite çıkardı. Uzunca bir süredir finansal araçlar (bankalar, hedge fonları ve diğer finansal yatırımcılar) Japonya'dan yüzde sıfıra borçlandıkları kaynakları önlerine çıkan her türlü finansal reel varlığa yatırdılar. Dünya yüzeyinde neredeyse bütün varlık fiyatları (ev, hisse senedi,

İktisatçı Willem Buiter'in deyişiyile finans piyasalarının kayıpları Batı ülkelerinde topluma mal edilerek sosyalle edilmeye başlanıyor, eğitimden, sağlıktan, altyapı yatırımlarından kısılarak. Tarihin ilginç bir dönemindeyiz nereden bakılırsa bakılsın.

emtia vb.) sürekli olarak artmaya başladı. 2000'li yılların başından itibaren başta ABD Merkez Bankası olmak üzere diğer merkez bankalarının da gevşek para politikası uygulaması, ABD'li ve Avrupa'lı bankaların ve yatırım bankacılarının aşırı riskli "mortgage" uygulamalarına yolaçtı. Likiditen kaçış ve kar hırsı öyle bir noktaya vardı ki, ABD'li ve Avrupa'lı bankalar hiçbir geliri olmayan insanlara ev kredisi vermek için birbirleriyle yarışmaya başladılar. Türev piyasalarının varolan riskleri azalttığına dair oluşan inanç ve riskleri doğru değerlendirdiği varsayılan kredi derecelendirme şirketlerinin sürekli olumlu söylemleri aşırı iyimserliğe yol açtı. Bizim de aşına olduğumuz, üretmeden tüketmenin mümkün olduğuna inanan bir küresel tüketici tipinin iyice yerleşmesine yol açtı. Elbette devr-i daim makinesi daha icat olmadığı için kumdan kale çoktu. Önce riskli ev kredisi alanlar borçlarını ödeyemediler. Verdikleri krediyi alamayan dev bankalar, dev sigorta şirketleri ve küresel ilişkilerle birbirine bağlı başka bankalar, başka şirketler...

Üretmeden Tüketme İsteği

İşin özünde, herhangi bir ülke, şirket veya birey sürekli olarak ürettiğinden çok tüketemez. Dönemsel olarak üretiminin üzerinde tüketim, ancak borçlanarak olur. Eğer bireyin, şirketin veya ülkenin üretim artışı borca karşılık ödenmesi gereken reel faizlerin sürekli olarak altında kalırsa o ülke, şirket veya birey iflas eder. Yani akademik söylemde, dönemlerarası bütçe ihlal edilmiş olur. 1920'li yıllarda yaşamış bir üçkağıtçının adıyla anılan Ponzi oyunu 2000'li yıllar boyunca küresel boyutta oynandı ve bitti. Olan biten, bireysel olarak veya ülke çapında borçlanarak gelecekte günümüze kaynak transferine çalışılmasıydı. O gelecek şimdi geldi

ve şimdiki ve önümüzdeki kuşaklar borçla ve faizlerle boğuşacaklar. Şimdi ödeme zamanı... Çin'in, Hindistan'ın ve diğer gelişmekte ülkelerin çok da tüketmeden büyük üreticiler olarak devreye girmesi küresel kaynak transferini daha da ilginçleştirdi. Şimdilerde akademik iktisatçılar dinamik modellerle durumu anlamaya çalışıyorlar.

Sonuç Olarak

Bu krizden çıkabilecek sonuçlar kanımca şöyle özetlenebilir. İlk olarak, neoklasik (neoliberal) makroiktisat söyleminin eksikleri büyük oranda ortaya çıktı. Bütün ekonomik modeller tanıdığı gereği yanlıştır. Bunun algılanması bile bir ilerleme sayılabilir. Model belirsizliği altında ekonomi kararı almanın önemi belli oldu. İkinci olarak, piyasa fetişizmi belli oranda yara aldı. Piyasa denilen olgu kendi başına etkin değil elbette; insanlar ve kurumlar da her an ve durumda rasyonel değil. Aşırı kar iştahını kesmek ve eksik rekabetin gözlenmesi ve düzenlenmesi çok önemli. Ayrıca, neoklasik iktisat söyleminde çoğunlukla mümkün olmayan "iflas" kavramının modellenmesi büyük önem taşıyor ve finans piyasalarının krizlerde oynadığı rolün anlaşılması. Sonsuza dek üretmeden tüketmek, yani Ponzi oyunu oynamak (Türkiye'de yıllarca önce İmar Bankası, Banker Kastelli vb örnekleri yaşandı) ne ülke, ne şirket ne de birey bazında mümkün değil. Üçüncü olarak ise, iktisat biliminin artık sadece etkinlik değil biraz da bölüşüm üzerine yazıp çizmesi gerekiyor galiba. Yoksulluk, açlık, işsizlik, dünya çapında bu boyutlarda gelir dağılımındaki bozukluk kimsenin emri değil. Herkesin iyi eğitim, sağlık ve insanca yaşama hakkı olduğunu düşünmek, parayı verenin düdüğü çaldığı bir ortamın aslında herkesi mutsuz ettiğini bilmek önemli kanımca.

İktisatçılar olarak, vicdanımızın sesini duyarak yeni şeyler söylemenin zamanı geldi.

Geleceğin İktisatçıları

Son olarak benim bildiğim, genç İstanbul Liselilerin arasından çıkacak geleceğin iktisatçılarının ve genel olarak her meslekten liselilerin vicdanlarının sesini hep dinleyeceğiz. Gerçek anlamda üretmek ve yüreğinin sesini dinlemek bizim Liselilerin on yıllardır geleneği çünkü... ■